

KŚ. SŁAWOMIR NOWOSAD

Lublin–Zamość–Lubaczów

STUDIUM ANGLIKANIZMU

S. S y k e s, J. B o o t y (red.). *The Study of Anglicanism*. London–Minneapolis: SPCK/Fortress Press 1988 (2. wyd. 1990) ss. XVIII + 468.

W ostatnich latach wzbogaciliśmy się o bardzo cenne opracowanie dotyczące historii i etosu współczesnego anglikanizmu. Jest to dzieło zbiorowe, którego poszczególne rozdziały opracowało 31 autorów z Wielkiej Brytanii, Irlandii i Stanów Zjednoczonych. Redaktorzy całości, S. Sykes i J. Booty, są znanymi teologami i znawcami problematyki anglikańskiej. Sykes, do niedawna profesor teologii na Cambridge University, jest obecnie biskupem Ely we wschodniej Anglii. Booty jest profesorem teologii i studiów anglikańskich na University of the South w Sewanee, w stanie Tennessee w USA.

Całość opracowania otwiera spis treści, spis i informacja o autorach poszczególnych rozdziałów, przedmowa redaktorów (wyjaśniająca układ treści i cel opracowania) oraz wykaz skrótów.

Następnie cała praca podzielona jest na siedem części, na które z kolei składają się rozdziały szczegółowe. Każdy rozdział poprzedza wykaz podstawowej literatury dotyczącej omawianego zagadnienia, a same teksty są dobrze udokumentowane licznymi przypisami.

Na część I składają się dwa teksty, dające zarys historii Kościoła anglikańskiego od reformacji do XVIII wieku (W P. Haugaard) oraz od wieku XVIII do czasów obecnych (P. Butler). Autorzy dość szczegółowo przedstawiają dzieje kształtowania się organizacyjnej i teologicznej tożsamości anglikanizmu.

Część II zawiera jeden rozdział pt. „Ewangelia w anglikanizmie” (L. Weil). Miejsce i rola Ewangelii przedstawiona jest w kontekście liturgicznym, ze szczególnym uwzględnieniem kultu sakramentalnego, oraz doktrynalnym, ze zwróceniem uwagi na zagadnienie usprawiedliwienia przez wiarę.

Dwie kolejne części (III i IV) mają znaczenie centralne dla całości opracowania, ponieważ prezentują „sposób, w jaki kościoły Wspólnoty Anglikańskiej [w przeszłości i teraz – S.N.] rozumieją i dają świadectwo Ewangelii, którą Chrystus powierzył swojemu Kościołowi” (s. XI). W części III omówione są kolejno trzy kwestie tradycyjnie uważane za konstytutywne dla anglikańskiego rozumienia metody i autorytetu w teologii: Pismo święte (R. H. Fuller), Tradycja (H. Chadwick) i rozum (A. S. McGrade). Część IV prezentuje „anglikańskie standardy”, a więc zasadnicze zagadnienia liturgiczno-teologiczne, kształtujące na przestrzeni historii anglikańskie „specificum”: *Book of*

Common Prayer (M. J. Hatchett), artykuły wiary i homilie (P. Toon), księgi liturgiczne (P. F. Bradshaw) i katechizmy (J. Hartin). Z kolei omówieni są ci teologowie, którzy szczególnie przyczynili się do ugruntowania samoświadomości anglikańskiej (J. Booty), funkcja i znaczenie różnych kościelnych ciał kolegialnych w anglikanizmie (F. H. Shriver). Odrębny rozdział chce przybliżyć czytelnikowi kwestię o podstawowym znaczeniu dla teologii anglikańskiej, tj. relację między modlitwą a wiarą (W. T. Stevenson). Ostatni rozdział tej części daje zarys powstawania i rozwoju prawa kanonicznego w rozmaitych prowincjach kościelnych należących do Wspólnoty Anglikańskiej (W. J. Hankley).

Część V dość szeroko prezentuje podstawowe zagadnienia doktryny anglikanizmu, a więc naukę o Kościele (P. H. E. Thomas), podstawowe artykuły wiary (S. W. Sykes), rolę świeckich w Kościele (F. H. Thompsett), sakramenty inicjacji chrześcijańskiej (D. R. Holeton), tematykę eucharystyczną (W. R. Crockett). Dwa ostatnie rozdziały tej części poświęcone są teologii prezbiteratu (J. B. Webster) i episkopatu (R. A. Norris).

W kolejnej części przedstawiona jest praktyka anglikańska odnośnie do następujących zagadnień: duchowość (A. M. Allchin), moralność (P. Elmen), problematyka pastoralna (O. C. Edwards, Jr.), szczególnie interesujące i specyficzne kwestie związane ze stosunkami Kościół–państwo (P. Hinchliff) oraz wybrane zagadnienia z zakresu socjologii anglikanizmu (W. S. F. Pickering).

Część ostatnia (VII) dotyczy zagadnień skierowanych jakby na zewnątrz anglikanizmu, także w wymiarze przyszłościowym. I tak, omówiono tu dzieje ekumenicznego zaangażowania Kościoła w Anglii ze szczególnym uwzględnieniem perspektyw i nadziei na przyszłość (M. Tanner). Odrębny rozdział ukazuje rozszerzanie się anglikanizmu w różnych krajach i kontynentach, a w tym kontekście ciekawe zjawisko styku anglosaksońskiego charakteru anglikanizmu „pierwotnego” z innymi tradycjami kulturowymi, np. afrykańskimi (J. S. Pobee). Kolejny rozdział (P. Avis) usiłuje syntetycznie wyjaśnić złożoną, historyczno-teologiczną treść, jaka kryje się za określeniem „anglikanizm”. Podobnym zagadnieniem terminologicznym, a zwłaszcza pojęciom: „anglikański” i *Ecclesia Anglicana*, poświęcony jest następny tekst (J. R. Wright). Część tę zamyka omówienie rozumienia pojęcia misji i głównych pól działalności misyjnej Kościoła anglikańskiego (T. E. Yates).

Całość tego wszechstronnego opracowania problematyki anglikańskiej uzupełnia bardzo interesujący i pomocny słowniczek terminów, pojęć, instytucji i postaci związanych z historią i teraźniejszością omawianej tradycji chrześcijańskiej. Natomiast wielką pomocą w orientowaniu się w treści *The Study of Anglicanism* jest zamykający dzieło bardzo szczegółowy indeks osobowo-rzeczowy.

Szczególną i niepodważalną rolę – tak u początków powstania, w ciągu dziejów jak i dzisiaj – w liturgii i tradycji Kościoła anglikańskiego pełni *Book of Common Prayer*. Jest to podstawowa księga liturgiczna, która wielokrotnie poddawana była bardziej czy mniej znaczącym rewizjom (główne zmiany wprowadzono w latach: 1552, 1559, 1604, 1662 oraz 1958 – najnowsze, dokonane po Konferencji w Lambeth). Zmiany te były głównie odbiciem wiodących tendencji i nachyleń w teologii i praktyce anglikańskiej.

Rewizje najnowsze natomiast, w różnym stopniu wprowadzane w różnych prowincjach Church of England, chcą – z zachowaniem wierności dziedzictwu biblijnemu i patrystycznemu – uczynić bardziej zrozumiałym język liturgii, częściej wyrażać społeczne zaangażowanie Kościoła oraz wykazać więcej elastyczności wobec specyficznych warunków lokalnych wspólnot. M. J. Hatchett podkreśla jednak, że nawet w tym zróżnicowaniu różnych wydań *Book of Common Prayer* Kościół anglikański stoi na straży swych pierwotnych zasad, które towarzyszyły powstaniu pierwszej księgi z 1549 roku, tj. oparciu się na Biblii, zgodności z Tradycją Kościoła pierwotnego, „w służbie jedności Kościoła” i „zbudowaniu ludu” (s. 132-133).

Podstawowe tezy teologiczne anglikanizmu zawierają się w 39 Artykułach, które zamieszczone są w *Book of Common Prayer*. Idea artykułów powstała już za czasów Henryka VIII. Było ich początkowo 10 (1536), następnie 13, a w 1553 opracowano i opublikowano 42, które po ostatecznej przeróbce w latach 1562-1563 uzyskały kształt 39 tez teologicznych. Król Karol I w 1628 roku we wstępie do Artykułów napisał, że „zawierają one prawdziwą doktrynę Kościoła Anglii zgodną ze Słowem Bożym” (s. 136). W swej treści są wyraźnie eklektyczne, opierając się na nauce patrystycznej (nauka o Trójcy Świętej, chrystologia i grzech pierworodny), na augsburskim i witemberskim wyznaniu wiary (usprawiedliwienie) oraz na teologii karolińskiej (nauka o sakramentach). W całości jednak Artykuły dają wyraz „reformowanej katolickości *Ecclesia Anglicana* i pozostają w zgodzie z prawdziwym, starożytnym, katolickim i apostołskim Kościołem” (s. 137).

W historii anglikanizmu ważną i specyficzną rolę odegrali uczeni duchowni. Choć, jak przyznaje J. Booty, nikt w Kościele anglikańskim nie urósł do tej rangi, jaką w Kościele katolickim pełni św. Tomasz z Akwinu, a w luteranckim Marcin Luter, to jednak Church of England miał w swoich szeregach postacie wybitne. Wielokrotnie w omawianej pozycji (por. np. s. 168, 327-328) wyróżnia się zwłaszcza tzw. teologów karolińskich („Caroline Divines”) żyjących i tworzących za panowania w Anglii Karola I (1625-1649) i Karola II (1660-1685). Spośród nich warto przypomnieć następujące nazwiska: R. Hookes (†1600), J. Taylor (†1667), R. Sanderson (†1663), R. Montague (†1641), J. Bramhall (†1663). Ich działalność duszpasterska (byli duchownymi, a wielu było także biskupami) i wkład w tworzenie anglikańskiej doktryny teologicznej w wybitny sposób przyczyniły się do wyklarowania się *specificum Anglicanum*, tak w teologii jak i w *praxis* tego Kościoła. Ich dzieła są czytane i komentowane do dzisiaj, a okres karoliński to swoisty „złoty okres” teologii anglikańskiej. Dla przykładu, na terenie teologii moralnej twórczość karolińska stała się istotnym źródłem i inspiracją dla odrodzenia się tej dyscypliny w anglikanizmie w XX wieku dzięki takim moralistom, jak: K. E. Kirk (†1954), R. C. Mortimer (†1976), L. Dewar (†1976).

Tzw. klasyczny anglikanizm ukształtował się zasadniczo w XVII-wiecznej Anglii, a nowego ducha nadali mu XIX-wieczni traktarianie. Gwałtownie rozrastająca się przez ruchy migracyjne Wspólnota Anglikańska, nade wszystko w krajach Imperium Brytyjskiego, niosła z sobą angielską kulturę i charakter. Stopniowo jednak w nieunikniony sposób anglikanizm poddawał się adaptacji kulturowej na nowych terenach, co nie

działo się bez zamieszania i trudności – to bowiem, co angielskie, było mocno związane i nie dawało się łatwo oddzielić od tego, co anglikańskie. Natomiast mając na uwadze tendencje charakterystyczne dla anglikanizmu (gotowość do „umiejscowienia się” w konkretnym środowisku kulturowym i historycznym oraz zgoda na wewnętrzny pluralizm), redaktorzy omawianej pracy wyrażają opinię, że anglikanizm usiłuje zdać z tego egzamin, wkorzeniając się w nowe warunki kulturowe z zachowaniem tego, co istotnie anglikańskie, i otwartością na odważny pluralizm.

Sykes i Booty chcą swoim dziełem przyczynić się do żywej obecności etosu anglikańskiego we współczesnym świecie (por. s. XIII). Niniejsze studium wpisuje się też korzystnie w szeroki kontekst ekumeniczny, charakteryzujący dzisiejsze chrześcijaństwo, i może znakomicie przysłużyć się nieodzownemu w tej materii wzajemnemu poznaniu.